

Hogyan olvassuk a Szentírást?

Szemponatok a Szentírás megközelítéséhez¹

A Bibliáról szóló szakirodalomban széles körben elterjedt mondás, hogy úgy kell olvasni ezt a könyvet is, mint minden más irodalmat. E mondás első hallásra igaznak tűnik, hiszen arra utal, hogy ezt a könyvet is emberek írták, tehát az emberek által írt „irodalom” megértése, értelmezése során alkalmazott szempontok segíteni fognak a Szentírás megértésében is. Valóban van a Szentírásnak „emberi oldala”, hiszen sok könyvének feliratában az emberi szerzőjére utalás is szerepel, például amikor azt mondjuk, hogy a „Máté szerinti evangélium”. Az alábbi gondolatokban mégis amellet szeretnénk érvelni, hogy a Szentírást nem csak úgy kell olvasnunk, mint minden más irodalmat, hanem a Szentírás megértése során vannak olyan sajátos szempontok, amelyek eltérnek a minden más irodalom megközelítésekor alkalmazott szempontoktól. A következő gondolatokat a témába való bevezetésnek szánjuk – egyáltalán nem a teljesség igényével; az alábbiak mellett még sok más szempontot is fel lehetne sorolni a Szentírás megközelítése témája terén. Az itt felsorolt szempontok egy fő kiindulási pontból erednek: úgy szeretnénk olvasni a Szentírást, ahogy a Szentírás igényli, „elvárja”, hogy megközelítsék. Az Olvasót pedig arra hívjuk, hogy ha egyetért azzal a kiindulási ponttal, előzetes döntéssel, hogy a Szentírásnak vannak olyan sajátos vonásai is, amelyek kiemelik minden más irodalomból, akkor az olvasó maga is keressen az alábbiakhoz hasonló további szempontokat, érveket, megközelítési tanácsokat a Szentírásban – a Szentírás olvasásához, megértéséhez. Témánk fő kérdésére: „Hogyan olvassuk a Szentírást?”, végül is mindenkinek saját, személyes választ kell adnia. Ezen személyes válaszok kialakulásában talán segíthet az, ha e sorok írója is vall a benne kialakult személyes válaszról.²

¹ Prof. Dr. Vladár Gábor rektor urat, az Újszövetség professzorát e kissé személyes hangú vallo-mással köszöntöm 60. születésnapja alkalmából. Szerteágazó munkásságának egyik fő hangsú-lya a Szentírás megértése, ezért kérem, fogadja szívesen e gondolatokat.

² Ahhoz a témához, hogy a Szentírás különbözik a többi irodalomtól, és megközelítésének sajátos szempontjai is vannak, lásd pl. Gerhard MAIER 1994, 21–28. (különösen: 22.). Könyvének címe egy-ben fő tételét is összefoglalja: Maier amellet érvel, hogy szükség van egy külön „bibliai hermeneu-tikára” (lásd pl. 28.). – Neudorfer és Schnabel is amellet érvel, hogy a bibliai hermeneutikának meg kell felelnie a Biblia jellegének (az általuk szerkesztett könyv első fejezetét ők ketten írták; az idézet helye: NEUDORFER–SCHNABEL 2011, 25.): „E helyen egy olyan hermeneutika alapvetését szeretnénk felvázolni, mely megfelel a Biblia jellegének, ez azt jelenti, hogy egy olyan hermeneuti-káét, amely meghajol Isten mint teremtő, bíró és megváltó meg(el)-ismerése előtt, és elismeri a Bib-liának mint Isten igéjének kijelentésigényét.” – E témához lásd még Peter Stuhlmacher nézeteit a Biblia történeti kutatásai során alkalmazandó alapelvekről, amit röviden összefoglalok doktori disszertációmban: BALLA 1997, 15–16., 246–249; magyar fordítása: BALLA 2008a, 19–20., 296–300.

Milyen igénnyel áll elénk a Szentírás, mit vár el tőlünk arról, hogy hogyan olvassuk? Erre a kérdésre azzal a kettős állítással válaszolhatunk, hogy közben emberek által írt iratként áll elénk, mégis azt várja, hogy benne Isten írott igéjét lássuk és fogadjuk el. Ez mindenekelőtt nagy alázatra int engem, a Szentírás olvasóját: bár a tudomány eszköztárát is igyekszem felhasználni a Szentírás megértése során, nem én leszek a Szentírás feletti ítélőbíró, hanem elfogadom, hogy igényt támaszt felém, megszólít, engedelmességre hív – ő a „bíró” felettem. Itt mégis azonnal hozzá kell tennünk, hogy csak azért használjuk ezt a szót a Szentírásról, hogy „bíró”, mert arról a Jézus Krisztusról tesz bizonyosságot, akiről hitvallási iratunk oly szépen írja: „mindennemű háborúság és üldöztetés közepett felemelt fővel várom az égből ugyanazt az ítélőbírót, aki előbb érettem Isten ítélőszéke elé állott és rólam minden kárhoztatást elvett” (Heidelbergi Káté, 52. fejelet). A Szentírást ez emeli ki minden más „irodalom” közül: a megváltó Jézus Krisztusról tesz bizonyosságot. Itt lehet megismerni, hogy kicsoda Jézus, és Jézus által itt lehet megismerni, hogy kicsoda Isten. Tisztában vagyunk azzal, hogy ez a kiindulópontunk tulajdonképpen hitvallás – egy „előzetes döntés” –, de úgy látjuk, hogy ezen kiindulópontot vállalni kell, meg kell vallani – különben nem azt fogjuk meghallani a Szentírásból, amit a Szentírás vár, hogy meghalljunk belőle. A továbbiakban úgy szedünk pontokba néhány gondolatot, szempontot, hogy előre bocsátjuk, a sorrend nem jelent fontossági sorrendet, hanem egyszerűen az anyag egyfajta elrendezését – lehet máshogy is rendezni, és (ahogy már jeleztük) lehet még más pontokkal is kiegészíteni.

1. Isten írott igéjeként olvassuk a Szentírást

Már a bevezetőben jeleztük, hogy a Szentírás azért különbözik minden más irodalomtól, mert Jézus Krisztusról mint megváltóról tesz bizonyosságot. Jézus Isten testté lett igéje (Jn 1,1–5.14) és ezt az igejellegget hordozza a Szentírás is a Jézusról szóló bizonyoságtételként, írott igeként (megjegyezzük ehhez, hogy a 2Kor 3,14-ben Pál arról szól, hogy az Ószövetség is csak „Krisztusban” érthető meg). A leírás előtt a Szentírás sok része élőszóban el is hangzott, és nyilván már élőszóként is Isten igéje volt például a prófécia vagy az apostoli igehirdetés – de nekünk az írásba foglalt változata, az írott ige az egyetlen hozzáférhető formája a prófétai, apostoli igehirdetésnek.

Az élőszóban elmondott igékre és az írásba foglalt igékre egyaránt igaz, hogy Istennek köszönhetjük magát azt, hogy van kijelentés, hogy ő kijelenti magát. Nem csak a mózesi igékre, hanem Isten minden kijelentésére igaz az, amit a 5Móz 29,28-ban olvasunk:³ „A titkok az ÚR-éi, a mi Istenünkéi, a kinyi-

³ A jelen tanulmányban a Szentírást a protestáns újfordítású Biblia 1990-es kiadásából idézzük (Magyar Bibliatársulat).

latkoztatott dolgok pedig a mieink és a fiainkéi mindörökké, hogy teljesítsük ennek a törvénynek minden igéjét.”⁴

Az írásba foglalást ne tekintsük véletlenszerű eseménynek! Teológiai kifejezéssel élve: az isteni „gondviselés” eredményét láthatjuk abban is, hogy van írott ige a kezünkben. Kálvin erről így ír az *Institutio*-ban (I.8.10, 1995, 82): „Istennek mily nagy gondja volt igéjének megőrzésére”. Lássunk néhány Biblián belüli példát arra, hogy az írásba foglalás is Isten akaratának megvalósulása!

a) Jeremiás ezt a parancsot kapta Istentől (Jer 36,1–2): „¹Jóákimnak, Jósiás fiának, Júda királyának a negyedik esztendejében így szólt az ÚR igéje Jeremiáshoz: ²Végy elő egy irattekercset, és írd rá mindazokat az igéket, amelyeket kijelentettem neked Izráelről, Júdáról és a többi népről, attól fogva, hogy beszélni kezdtem hozzád: Jósiás idejétől egészen a mai napig.” A Jeremiás által Bárukknak diktált prófeciákat több csoport előtt is felolvasták: „Jeruzsálem egész népének és a Júda városaiból Jeruzsálembe érkezett egész népnek” (36,9; lásd még a 10. verset is: „az egész nép előtt”); a vezető embereknek (36,14–16); és a királynak és a körülötte szolgálatban álló vezetőknek (36,21). Amikor a király elégette a tekercset (23. v.), Jeremiásnak újból azt parancsolta az Úr, hogy írja le „az előbbi igéket mind, amelyek az előző tekercsen voltak” (28. v.). Vegyük észre, hogy milyen sok fültanúja volt az első leírt változatnak – nyilván lett volna, aki jelezze, ha nem ugyanaz lett leírva a második leírás alkalmával, tehát Jeremiás prófeciás igéit bizonyára hűen, megbízhatóan őrizte meg a második diktálás utáni változat is. A második leírás is az Úr akaratából történt (27–28. v.) – és ekkor még „sok más hasonló beszédet is csatoltak hozzájuk” (32. v.), tehát így maradtak fenn a jeremiási prófeciák.

b) Újszövetségi példákat is hadd említsünk arra, hogy az írásba foglalás Isten akarata. A Jelenések könyvében többször is olvassuk, hogy a megdicsőült, mennybement Isten Fia, Jézus parancsolja az üzenetek leírását. Lássunk néhány ilyen helyet:

Jelenések 1,19: „Írd meg tehát, amiket láttál: amik vannak, és amik történni fognak ezek után”. A könyv 2. és 3. fejezetében a hét levél mindegyikének elején ezt a parancsot olvassuk: „írd meg” (görögül: *grapson*, 2,1.8.12.18; 3,1.7.14).

⁴ Van, ami a végidőig titok marad; Istennek vannak olyan üzenetei, amelyeket le kell pecsételni, illetve nem szabad megírni, lásd pl.: Dán 12,1.4.9; Jel 10,2.4.8–10. A végidők üzeneteiről ezen legutóbbi példában azt is láthatjuk, hogy el kell fogadni az ítéletes üzeneteket is: „Átvettem az angyal kezéből a könyvecskét, és megettem: a számban olyan édes volt, mint a méz, de amikor megettem, keserűvé lett a gyomrom” (Jel 2,10). – A végidők üzenetei a megöletett Bárány kezében vannak a Jel 5,1–5 szerint. Ehhez lásd még: ApCsel 1,7, ahol a feltámadott Jézus – mennybemenetele előtt – ezt mondja: „Nem a ti dolgotok, hogy olyan időkről és alkalmakról tudjatok, amelyeket az Atya a maga hatalmába helyezett”.

Jelenések 19,9-ben egy mennyei lényről mondja a látnok János: „Így szólt hozzám: «Írd meg: Boldogok, akik hivatalosak a Bárány menyegzőjének vacsorájára!» Ezt is mondta nekem: «Ezek az Isten igaz igéi»”.

Jelenések 21,5 szerint a „trónuson ülő” is a leírást parancsolja: „A trónuson ülő ezt mondta: «Íme, újjáteremtek mindent». És így szólt: «Írd meg, mert ezek az igék megbízhatók és igazak!»”

Mindezekhez hozzátehetjük, hogy a Jelenések könyve nyitó sorai szerint az egész mű felolvasásra lett szánva: „Boldog, aki felolvassa, és boldogok, akik hallgatják ezeket a prófétai igéket, és megtartják azt, ami meg van írva bennük: mert az idő közel van.”

c) Az írásba foglalás Istentől rendelt voltának egy különleges esetét láthatjuk az apostoli levelekben. Itt nem egy kifejezett parancs, hanem a helyzet maga érte el az apostolokban, hogy szóbeli üzeneteiket írásba foglalják. Ez a helyzet általában úgy állt elő, hogy nem tudtak eljutni valahová személyesen, ezért az odautazás, a személyes megjelenés helyett apostoli levelet küldtek. A legkézenfekvőbb példák erre a fogságból írt levelek (lásd pl. Fil 1,7.24–26; 2,23–25; 3,1; 4,1–3; Ef 3,1; 4,1; 6,18–22). Olyan példákat is láthatunk, amikor egy-egy útiterv említése kapcsán tudjuk meg, hogy mielőtt odautazik az apostol, előre küld egy levelet, mert valami akadályozza az azonnali személyes megjelenésben. Erre találunk példát a Római levélben és a 2. Korinthusi levélben is (ld. pl. Róm 1,9–15; 15,22–25; 2Kor 10,8–11; 12,14; 13,1–2). Az apostoli levél tehát az apostoli igehirdetés tekintélyét hordozza, mert a szóbeli igehirdetést helyettesíti az apostol távollétében. A fent említett igehelyeket érdemes mind kikeresni, itt azonban legyen elég csak egy példát idézni a leírt apostoli levél és a szóban elhangzott apostoli igehirdetés szoros kapcsolatára (2Kor 13,10): „Azért írom ezeket távollétemben, hogy ottlétemkor ne kelljen keményen bánnom veletek aszerint a hatalom szerint, amelyet az Úr nekem építésre, és nem rombolásra adott.” Az apostoli igehirdetés fogadtatására találunk szép példát a thesszalonikai gyülekezetben – és a fentiek szerint ez a fogadtatás az apostoli levelekre is áttevődött, tehát az írott ígére is igaz (1Thessz 2,13): „Ezért mi is szüntelenül hálát adunk az Istennek, hogy amikor hallgattátok az Istennek általunk hirdetett igéjét, nem emberi beszédként fogadtátok be, hanem Isten beszédeként, aminthogy valóban az, és annak ereje munkálkodik is bennetek, akik hisztek.”

d) Az írásba foglalás fontosságára egy olyan kifejezésből is következtethetünk, amely gyakran vezet be ószövetségi idézetet az Újszövetségben: „meg van írva”. A görög *gegraptai* kifejezés egy praesens perfectumi alak, és a praesens perfectum fő üzenete az, hogy valami ugyan be lett fejezve mint cselekvés, de a jelenig eltart az érvénye, a hatása. Ennek a nyelvtani jelenségnek az egyik legismertebb példája, amikor Pilátust arra kéri, hogy változtassa meg a keresztre feszített Jézus feletti feliratot, ő azonban ezt feleli (a görög szövegben praesens

perfectumi alakok állnak itt): „Amit megírtam, megírtam” (Jn 19,22). Más szavakkal így is értelmezhetjük: nem változtatom meg a feliratot, az marad a felirat továbbra is. A szentírási idézeteknél a „meg van írva” kifejezésben maga a nyelvtani alak is bizonyoságtétel: Isten ószövetségi ígéje egykor leíratott (a cselekvés „befejezett”, „perfectum”), de jelenleg is érvényben van, most is ez Isten írott ígéje („jelen”, „praesens”). Csak néhány helyet említünk, de egy konkordanciával könnyen megtalálható sok más hasonló hely is: Mt 2,5; 21,13; 26,31; Mk 1,2; 7,6; ApCsel 1,20; 15,15; Róm 1,17; 2,24; 3,4; 1Kor 1,19; Gal 3,10.

e) Nem csak a *gegraptai* nyelvtani alakja utal az ószövetségi írások érvényben maradására, hanem ezt Pál apostol ki is mondja, amikor így ír (Róm 15,3–4): „Hiszen Krisztus sem magának kedvezett, hanem ahogyan meg van írva: «A te gyalázóid gyalázásai énreám hullottak.»⁴ Mert amit korábban megírtak, a mi tanításunkra írták meg, hogy az Írásokból türelmet és vigasztalást merítve reménykedjünk.” Az apostol hasonlóan fogalmaz az 1Kor 10,1–11-ben, amely szakaszban világosan utal ószövetségi előzményekre, és a 6. és 11. versekben az ószövetségi üzenetek saját korára alkalmazását hangsúlyozza: „⁶Mindez példává lett a számunkra, hogy ne kívánjunk gonosz dolgokat, amint ők kívántak ... ¹¹Mindez pedig példaképpen történt velük, figyelmeztetésül íratott meg nekünk, akik az utolsó időkben élünk.”

2. Üdvtörténeti szemlélettel olvassuk a Szentírást

a) Jézus és az apostolok is több helyen világosan szólnak arról, hogy az ő életükben Isten ószövetségi ígéretei teljesedtek be. Isten jelen van népe életében, a történelemben megjelenik, és megjelenésével, „beavatkozásával” üdvtörténeti eseménnyé emel világtörténelmi eseményeket. Arra, hogy Jézus a saját életét ószövetségi ígérek beteljesedéseként látta, szép példa a Lukács evangéliuma utolsó fejezetének néhány mondata, mely az emmausi tanítványok története során, illetve közvetlenül azután hangzott el. A Lukács 24,25–27-ben ezt olvassuk: „²⁵Akkor ő így szólt hozzájuk: «Ó, ti balgák! Milyen rest a szívetek arra, hogy mindazt elhiggyétek, amit megmondtak a próféták! ²⁶Hát nem ezt kellett-e elszenvednie a Krisztusnak, és így megdicsőülnie?» ²⁷És Mózes-től meg valamennyi prófétától kezdve elmagyarázta nekik mindazt, ami az Írásokban róla szólt.” Az emmausi események után Jézus megjelent Jeruzsálemben az apostolok közösségében. A Lukács 24,44–46-ban így olvasunk erről: „⁴⁴Majd így szólt hozzájuk: «Ezt mondtam nektek, amikor még veletek voltam: be kell teljesednie mindannak, ami meg van írva rólam a Mózes törvényében, a próféták könyvében és a zsoltárokbán.» ⁴⁵Akkor megnyitotta értelmüket, hogy értsék az Írásokat, ⁴⁶és így szólt nekik: «Így van megírva: a Krisztusnak szenvednie kell, de a harmadik napon fel kell támadnia a halottak közül»”.

b) Pál apostoltól is lássunk egy példát az üdvtörténeti látásra. Római levelének eleje és vége több hasonló elemet tartalmaz – a hasonló gondolatok mintegy keretezik a levelet.⁵ Idézzünk néhány részletet a levél elejéről (Róm 1,1–7, kihagyásokkal):

¹Pál, Krisztus Jézus szolgálja, elhívott apostol, akit az Isten kiválasztott arra, hogy hirdesse evangéliumát, ²amelyet prófétái által a szent iratokban előre megígért. ³Az ő Fiáról szól ez az evangélium, aki test szerint Dávid utódaitól származott, ... ⁴ ... Ez a Jézus Krisztus a mi Urunk, ⁵aki által kegyelmet és apostolságot kaptunk arra, hogy az ő nevéért hitre és engedelmességre hívjunk fel minden népet: ⁶akik közé tartoztok ti is, mint Jézus Krisztus elhívottai. ⁷Mindazoknak Rómában, akik az Isten szerettei, akiket ő elhívott és megszentelt: Kegyelem néktek és békeség Istentől, a mi Atyánktól, és az Úr Jézus Krisztustól.

A levél végén, a Róm 16,25–27-ben a doxológia visszautal az imént idézett levélkezdet több elemére. A levél zárószöve így szól:

²⁵Akinek van hatalma arra, hogy megerősítsen titeket az én evangéliumom és a Jézus Krisztusról szóló üzenet szerint – ama titok kinyilatkoztatása folytán, amely örök időken át kimondatlan maradt, ²⁶de most nyilvánvalóvá lett, és az örök Isten rendelkezése szerint a próféták írásai által tudtul adatott minden népnek, hogy eljussanak a hit engedelmességére. ²⁷Az egyedül bölcs Istené a dicsőség, a Jézus Krisztus által örökkön-örökké. Ámen.

Az evangélium, a próféták írásai, a hit és az engedelmesség kifejezések kapcsolatát teremtenek a levél eleje és vége között. Az ígéret-beteljesedés íve az üdvtörténet egyik legnyilvánvalóbb kifejezése. Amit Isten előre megígért, azt Jézus Krisztusban beteljesítette – és ő róla szól most az apostoli bizonyoságtétel.⁶ Megjegyezzük, hogy ez az apostolok írásainak is nagy tekintélyt ad – az ószövetségi „szent iratok” mellé kerülnek az ő írásaik is: az ígéretekről szóló iratok tekintélyénél nem kisebb a beteljesedésről szóló iratok tekintélye.

⁵ A római levél végét, az ún. doxológiát is a levél eredeti, integráns részének tekintem – ehhez a témához lásd: BALLA 2008b, 196., 198. – A Róma 16,25–27 részletes exegéziséhez lásd: SCHREINER 1998, 810–818; Schreiner is emellett érvel, hogy e versek nagy valószínűséggel a levél eredeti részei, és ő is rámutat ezen záró szakasz és a Róm 1,1–7 szoros kapcsolatára (810.).

⁶ Az üdvtörténet fogalmát és az általa jelzett tartalmat a kutatástörténet során többen kritika alá vették – ezen kritikákat jól összefoglalja és megválaszolja Robert Yarbrough, akinek 2004-ben megjelent könyve az üdvtörténeti látás meggyőző védelmének tekinthető. – A Galáciabeliekhez írt levélről szóló kommentáromban több helyen emellett érvelek, hogy az éppen tárgyalt szakasz Pál apostol üdvtörténeti látása mint háttér alapján érthető meg; lásd: BALLA 2009, 65., 85., 123., 150., 154. stb. oldalak.

c) Üdvtörténeti ívet von ószövetségi és újszövetségi szakaszok között az a jelenség is, amikor az Újszövetség idézi és a maga korára (személyére, eseményére) alkalmazza az ószövetség egy-egy részletét. Ezek között van olyan, amikor az Ószövetség is már előre mutat, tehát nem csak az Újszövetség embere – visszatekintve – lát kapcsolatot az ígéret és a beteljesedés között. Egy ilyen ív köti össze az 5Móz 18,15-öt az ApCsel 3,22-vel. E két helyen a Mózes által megjövendölt prófétai személyről van szó. A bibliai verseket kicsit tágabb szövegkörnyezetükbe ágyazottan idézzük. Mózes 5. könyvében ezt olvassuk (5Móz 18,15–18):

¹⁵Prófétát támaszt atyádfiai közül Istened, az ÚR, olyant, mint én, őreá hallgassatok! ¹⁶Egészen úgy, ahogyan kérted Istenedtől, az ÚRtól a Hórebbe, az összegyülekezés napján, amikor ezt mondtad: Nem tudom tovább hallgatni Istenemnek, az ÚRnak a szavát, és nem tudom tovább nézni ezt a nagy tüzet, mert meghalok. ¹⁷Akkor az ÚR így szólt hozzám: Jól mondtátok. ¹⁸Prófétát támasztok nekik atyjukfiai közül, olyant, mint te. Az én ígéimet adom a szájába, ő pedig elmond nekik mindent, amit én parancsolok.

Péter apostol egyik beszéde részeként ezt olvassuk az Apostolok cselekedeteiről írott könyvben – Jézusra, a Messiásra vonatkozóan (ApCsel 3,21–25a):

²¹Őt azonban az égnek kell befogadnia addig, amíg a mindenség újjáteremtése meg nem történik. Erről az Isten öröktől fogva szólt szent prófétái szája által. ²²Maga Mózes mondta: Prófétát támaszt nektek testvéreitek közül az Úr, a ti Istenetek, olyat, mint én: őt hallgassátok mindenben, amit csak mond nektek. ²³És aki nem hallgat erre a prófétára, azt ki kell irtani a nép közül. ²⁴A próféták is – Sámueltól és az utána következőktől fogva –, akik csak szóltak, mind ezekről a napokról jövendöltek. ²⁵Ti vagytok a fiai ezeknek a prófétáknak és annak a szövetségnek, amelyet Isten atyáinkkal kötött.

d) Tág értelemben véve „üdvtörténeti” ív nem csak az Ószövetség és az Újszövetség között látható, hanem ilyen ívet von egy-egy Szövetségen belül az is, amikor egy-egy esemény után egy tárgyról vagy névről egy későbbi nemzedék gyermeke megállapítja, hogy „így van ez mind a mai napig”. Ezen bibliai igehelyek is konkordanciával könnyen megtalálhatók, itt csak néhányat hadd jelezzünk: 1Móz 35,20; 5Móz 2,22; 3,14; Józs 4,9; 5,9; Bír 1,26; 10,4; és az Újszövetségben: Mt 27,8; 28,15. Ezek a helyek kimondatlanul is azt üzenik, hogy Isten tetteinek maradandó hatása van – egy-egy szentíró a maga koráig elhatóan érvényben levőnek látta azt, ami egy korábbi korban történt esemény következménye. Ezek között némely példa hosszú korszakokon átívelően említi, hogy valami így van „mind a mai napig”, de még az Újszövetségben is, a Máté szerinti evangélium példái is a passiótörténet ideje és az

evangélium írásba foglalása közötti évek/évtizedek időtartamára utalnak a hitelesítés erejével: ha nem így lenne, bárki cáfolhatná az evangélium megírása idején; de az evangélista nyugodtan leírhatja, mert tudja, hogy kortársai is csak megerősíteni tudják az általa hagyományozott eseményt. Itt most tágan értelmezve a szót, „üdvörténetnek” nevezzük, mikor Isten megjelenik a történelemben, mikor „beavatkozik” – és ezen események között vannak látszólag kis jelentőségű, nem szorosán az „üdvösséget” előkészítő események is, de Isten jelenlétének tanúi; szavai, tettei megbízhatóságának, hatásának bizonyosságai. Ezek a helyek is hozzájárulnak a Szentírás tekintélyéhez – akik e szakaszokat írták, Isten szavai, tettei hitelessége iránti igénnyel írták.

e) Az üdvörténeti látás egyik legszebb kifejezése a Zsidókhöz írt levél nyitánya. Itt nem találunk szokásos levélkezdetet, hanem helyette az egyetlen Istennek ó- és újszövetségi megszólalását szinte párba állítva látjuk: régen – ezen végső időkben; az atyákhoz – hozzánk; a próféták által – a Fiú által szóló Isten. Idézzük a Zsidókhöz írt levél első két versét: „¹Miután régen sokszor és sokféleképpen szóló Isten az atyákhoz a próféták által, ²ezekben a végső időkben a Fiú által szóló hozzánk, akit örökösévé tett mindennek, aki által a világot teremtette.”

3. A Szentlélek műveként olvassuk a Szentírást

Az Újszövetségben több helyen olvasunk arról, hogy az első keresztyén közösségek Isten Szentlelke által ihletettnek tartották az ószövetségi iratokat. Az emberi szerzőség mellett ők Isten Lelkét is szerzőnek tartották. Lássunk néhány helyet, amelyből ez világosan látható.

a) Az első jeruzsálemi keresztyén gyülekezet egy imádságát is megőrizte számunkra az Apostolok cselekedeteiről írott könyv. Az imádság elején a keresztyén közösség egy zsoltárra utalva világosan kimondja, hogy nem csak ember – Dávid –, hanem a Szentlélek is szóló a zsoltár által. Idézzük az imádság elejét a környezetébe ágyazva (ApCsel 4,23–26):

²³Amint elbocsátották őket, elmentek övéikhez, és elbeszélték, miket mondtak nekik a főpapok és a vének. ²⁴Amikor ezt meghallották, egy szívvel és egy lélekkel felemelték hangjukat az Istenhez, és így szóltak: „Urunk, te teremtetted az eget és a földet, a tengert és mindent, ami bennük van, ²⁵te mondtad atyánknak, a te szolgádnak, Dávidnak szájával a Szentlélek által: Miért zúdultak fel a pogányok, és a nemzetek miért terveznek hiábavalóságot? ²⁶Felkeltek a föld királyai, és a fejedelmek megegyeztek az Úr ellen és az ő Felkentje ellen.”

Itt a 25. versben a gyülekezet megvallja, hogy a zsoltárt Isten mondta („te mondtad”; a görög szövegben participium: *ho eipón*), emberi eszközt felhasználva („Dávidnak szájával”), és Isten a „Szentlélek által” szólt.⁷

b) Pál apostol egy zsoltáridézettel kapcsolatban nem csak arról vall, hogy a zsoltáríróban Isten Lelke volt, hanem egyben azt is kijelenti, hogy őbenne (Pál apostolban) is ugyanaz a Lélek van, amikor hittel bizonyosságot tesz Jézus Krisztus feltámadásáról. Ezzel azt sugallja, hogy amikor ő ír Jézusról, akkor írásának ugyanolyan tekintélye kell legyen, mint a zsoltárnak, hiszen ugyanaz a Lélek van a zsoltárosban és őbenne is. A 2Korinthus 4,13–14-ben ezt olvaszuk: „¹³Mivel pedig a hitnek ugyanaz a Lelke van bennünk, ahogyan meg van írva: «Hittem, azért szóltam», mi is hiszünk, és azért szólunk! ¹⁴Mert tudjuk, hogy aki feltámasztotta az Úr Jézust, az Jézussal együtt minket is feltámaszt, és maga elé állít veletek együtt.”

c) Péter apostol egy jól ismert szakaszban így tesz bizonyosságot Isten Lelke munkájáról (2Pt 1,20–21): „²⁰Mindenekelőtt tudnotok kell, hogy az Írás egyetlen próféciája sem ered önkényes magyarázatból, ²¹mert sohasem ember akaratából származott a prófécia, hanem a Szentlélektől indítatva szólaltak meg az Istentől küldött emberek.”⁸ A görög szövegben az „indítatva” kifejezés a *pheró*, „viszek” ige passzív participiumi alakja: *pheromenoi*, „hordoztatván, vitetvén”.⁹ Ugyanennek az igének a passzív indikatív (kijelentő módú) alakja szerepel a 21. vers első felében is: sohasem ember akaratából „származott” a prófécia – a görög szövegben *énechthé*, „hozatott elő” („hordoztatott”). Szerintünk az apostol részéről hangsúly elhelyezésére, kiemelésre szolgál, ha egyazon mondatban kétszer is használ egy igét. A mondat első felében elhatároló formában (nem ember akaratából), a mondat második felében pozitív megfogalmazással a Lélek szerepére mutat rá. Szinte egy kép jelenik meg

⁷ Megjegyezzük, hogy a 25. vers szövege a görög szövegben kicsit nehézkes, van több szövegvariáns is (lásd pl. a Nestle–Aland görög Újszövetség 27. kiadását), viszont a szöveg értelme ennek ellenére világos. Darrell Bock így fogalmaz (2007, 205–206): „Szerencsére a nyelvtani anomáliák ellenére az alapvető gondolat világos: Isten szólt a Lélek által, Dávid, az ő szolgálja által olyan szavakkal, melyek a zsoltár része. Amikor Dávid kimondta ezen szavakat, Isten Lelke szólt.” – Megjegyezzük, hogy Kálvin egy ézsaiási idézettel hangsúlyozza az ige és a Szentlélek közötti szoros kapcsolatot (*Inst.* I.7.4, 1995, 73; lásd még: *Inst.* I.9.1, 1995, 85). Kálvin Ézsaiás 59,21-nek csak egy részletét idézi; az összefüggés láttatása céljából itt az egész verset idézzük: „Ilyen szövetségem van nekem velük – mondja az ÚR: Lelkem, mely rajtad nyugszik, és igém, amelyeket szádba adtam, nem fogynak ki a szádból, utódod szájából és utódod utódainak a szájából, mostantól fogva mindörökké – mondja az ÚR.”

⁸ Megjegyezzük, hogy ma széles körben elterjedt nézet, hogy a 2Péter levelet nem Péter apostol írta. E nézet ismertetéséhez, valamint a péteri szerzőség fenntarthatósága melletti érvekhez lásd: CARSON–MOO 2007, 641–650; BALLA 2008b, 265–267.

⁹ B. B. Warfield helyesen hangsúlyozza a *pheró* ige passzív formája jelentésének tartalmát ebben a versben (WARFIELD 1948, 136–137. – idézet a 137. oldalon): „Ami «vitetik», azt felveszi a «vivője», és a «vivő» ereje által, és nem a sajátja által, lesz eljuttatva a «vivő» céljához, és nem a sajátjához.”

előttünk: az Istentől küldött embereket a Szentlélek hordozza, viszi – ez a „hordoztatás” gondoskodik arról, hogy Isten akarata szerinti próféciaát mondjanak és írjanak.¹⁰ A prófécia – az írott ige – tartalmát Isten Lelke határozza meg. Megjegyezzük, hogy mivel e két versben prófeciára történik utalás, ezért lehet az Ószövetség prófétai részeire szűkítve is értelmezni ezen szakaszt. Szerintünk az Ószövetség egészére utalhatott az apostol, mert az Ószövetség egészének van prófétai jellege.¹¹ Akár a szűkebb, akár a tágabb értelemben vett Írásról van itt szó, az kétségtelen, hogy e szakasz fő üzenete az, hogy az Írás Isten Lelkének a műve – Isten Lelke az Írás tartalmának meghatározója, és nem az emberi eszköz, aki leírta.

4. Isten által ihletett, érvényes üzenetként olvassuk a Szentírást

a) Pál apostol a 2Timóteus 3,16-ban használ egy szóösszetételt, amelyet így fordíthatunk: „Istentől ihletett”, „Isten által ihletett”.¹² A görög *theopneustos* szónak ez a fordítása arra épül, hogy a *theo-* előtagú szóösszetételekben az összetett szó utalhat Isten által végbevitt cselekvésre, illetve annak eredményére, különösen, ha a második tag *-tos* képzővel képzett igenévi alak. Ehhez hasonló szóképzéssel találkozunk az 1Thessz 4,9-ben, ahol a *theodidaktói* kifejezés jelentése: „Istentől tanítottak”, „Isten által tanítottak”.¹³

A 2Timóteus 3,15–17-ben ezt olvassuk: „¹⁵mivel gyermekségedtől ismered a szent írásokat, amelyek bölccsé tehetnek téged az üdvösségre a Krisztus Jézusba vetett hit által. ¹⁶A teljes Írás Istentől ihletett, és hasznos a tanításra, a feddésre, a megjobbításra, az igazságban való nevelésre; ¹⁷hogy tökéletes legyen az Isten embere, minden jó cselekedetre felkészített.” A 16. versnek több fordítása lehetséges, mert a *pasa graphé* kifejezés előtt nincs határozott névelő, és a létige (*estin*) nincs kitéve (tehát nem lehet tudni, hogy hol kell „odaérteni”, azaz kiegészíteni vele a szöveget). A görög szöveg (*pasa graphé*

¹⁰ Megjegyezzük, hogy a „küldött” szó nem szerepel a görög szövegben, ezért a mondat végének más fordítása is lehetséges. Van több szövegvariáns is – a legrövidebb szöveget közli a Nestle–Aland 27. kiadás a fő szövegben, ami „elliptikus” (hiányos nyelvtani szerkezetű): *elalésan apo theu anthrópoi*, „szóltak Istentől/Istenről emberek”.

¹¹ Hasonlóan érvel Warfield (1948, 135–136), aki szerint valószínűbb, hogy a teljes Ószövetségre utal itt Péter apostol.

¹² A Pásztori levelek (és közöttük 2Tim) szerzőségéről napjainkban megosztott a kutatói vélemény; sokan nem tartják ezen iratokat páli leveleknek. Carson és Moo részletesen elemzik a páli szerzőség ellen felhozott érveket, és szerintünk meggyőzően érvelnek a páli szerzőség mellett (CARSON–MOO 2007, 545–558; 568). Lásd még: BALLA 2008b, 241–250.

¹³ B. B. Warfield meggyőzően érvel amellett, hogy a *theopneustos* összetett görög szónak az angol nyelvben az „inspiration” szó helyett jobb fordítása a „God-breathed” („Isten által lehelt”) kifejezés (WARFIELD 1948, 245–296). Warfield is (több más szerzőre utalva) rámutat e görög szónak a *theodidaktos* szóval való nyelvtani rokonságára (lásd különösen: 281–283.). John Stott így ír Warfield 2Tim 3,16-ról szóló fejtegetéséről (STOTT 2002, 58., 7. jegyzet): „B. B. Warfieldnek a Szentírás «kilehelt voltáról» és e szöveg jelentéséről és következményeiről írt esszéjét sem felülmúlni, sem megcáfolni nem tudta még senki.”

theopneustos kai óphelimos ...) így is fordítható: „minden Istentől ihletett írás hasznos is...” Megjegyezzük, hogy ha ez lenne a helyes fordítás, akkor is a megelőző, 15. vers alapján ez a kifejezés sem általában szólna „minden Istentől ihletett írás”-ról, hanem nagy valószínűséggel a 15. versben említett „szent írások”-ra (más szavakkal történő) visszautalásnak tekinthető. Azonban szerintünk továbbra is fenntartható a hagyományos fordítás: „A teljes Írás Istentől ihletett, és hasznos ...”. A következő érvekkel támasztjuk alá ezt a fordítást.¹⁴ A *graphé* egyes számban, a „szent” jelző nélkül is jelentheti a Szentírást (az Újszövetségben: az ószövetségi Szentírást). Bár utalhat a Szentírás egy konkrét részletére, vannak olyan helyek, ahol a Szentírásra átfogó értelemben mint egészre utal. Néhány példa erre az utóbbi használatra: ApCsel 8,32; 1Pt 2,6; 2Pt 1,20; valamint olyan helyek, ahol az „Írás” megszemélyesítve szerepel, pl. „így szól az Írás”: Róm 4,3; 9,17; 10,11; Gal 4,30; 1Tim 5,18; „előre látta az Írás”: Gal 3,8; „az Írás mindenkit bűn alá rekesztett”: Gal 3,22. Ezen utóbbi helyeknél is az „Írás” kifejezés a Szentírásra átfogó értelemben utal, amelynek azután egy konkrét részlete mutatja meg, hogy mit „mondott” vagy „látott előre” az Írás.

A görög *pas, pasa, pan* szó határozott névelő nélkül gyakran azt jelenti, hogy „minden”, viszont kollektív értelmű főnevekkel és tulajdonnevekkel a jelentése „egész” vagy „a teljes”. Ez utóbbi használatra példa: Róm 11,26 („egész Izráel”); Mt 28,18 („minden hatalom” abban az értelemben, hogy a „teljes hatalom”); ApCsel 2,36 („Izráel egész háza”).

A *theopneustos* („Istentől ihletett”) kifejezés lehet jelzői (attributív) melléknév értelmű („a teljes, Istentől ihletett, írás ...”) – ez esetben az *estin* létige a *theopneustos* szó után értendő, de a ki nem tett létige tartozhat a *graphé* szóhoz, és ez esetben a *theopneustos* is az állítmány része (predikatív, állítmányi melléknévi értelemben): „az Írás Istentől ihletett”.¹⁵ Szerintünk az utóbbi szerkezet alapján kell megértenünk a 2Tim 3,16-ot, és ehhez egy nagyon hasonló szerkezetet találunk az 1Tim 4,4-ban, ahol szintén hiányzik a létige, és mégis nyilvánvalóan állítmányi értelmű a melléknév: „Mert az Isten minden teremtménye jó (*hoti pan ktisma theu kalon*), és semmi sem elvetendő, ha hála-

¹⁴ Ezen érvek mellett még több más érvet is felsorol George Knight, akinek 2Tim 3,16-ról szóló részletes exegézisére építjük a fenti gondolatokat (KNIGHT 1992, 444–450). Knight így foglalja össze nézetét e versről (447.): „Pál tehát, úgy tűnik, azt mondja, hogy a teljes Írás forrása Isten lehelete, és hogy ez a lényegi jellemzője. Ezzel egy más módon azt mondja, hogy az Írás Isten igéje (vö. azzal, ahogy Jézus egymás mellett használja az «Írás» és «Isten igéje» kifejezést a Jn 10,35-ben).”

¹⁵ Érdeemes megjegyeznünk, hogy Quinn és Wacker szerint talán szándékos a szerző részéről a létige elhagyása, így mindkettő értelem benne rejlik a mondatban. Quinn és Wacker két fordítást ajánl (QUINN–WACKER 2000, 761.): „Az Írás minden könyve, Istentől ihletetten, hasznos is ...”; vagy: „Az Írás minden könyve ihletett Isten által, és hasznos ...”. Itt láthatjuk azt is, hogy Quinn és Wacker a *pasa* szót „minden egyes” jelentéssel fordítják, de szerintünk ennek ellenére az Írás (tehát az ószövetségi Szentírás) „minden egyes” könyvéről van szó, így végeredményben a másféle fordítás ellenére a jelentés nagyon hasonló a „teljes Írás” jelentéshez.

adással élnek vele”. A fenti érvek alapján tehát fenntartható, hogy a 2Tim 3,16 fő üzenete annak az állítása, hogy a teljes (ószövetségi) írás Isten által lett ihletve, tehát ez vers az „Írás” isteni eredetét mondja ki.¹⁶

Az eddigiekben a 15. vers kontextusával erősítettük meg a 16. vers elejének ilyen értelmezését, de hadd tegyük hozzá, hogy a 16. vers második fele és a 17. vers is ezt az értelmet erősíti, hiszen milyen írást (vagy akár: „írásokat”) tarthatott az apostol hasznosnak „a tanításra, a feddésre, a megjobbításra, az igazságban való nevelésre”, és milyen írás alkalmas szerinte annak a célnak az elérésére, „hogy tökéletes legyen az Isten embere, minden jó cselekedetre felkészített”? Nyilván erre csak a Szentírás alkalmas az apostol szerint.

b) Az „Írás” (ez esetben az Ószövetség) érvényes jellegére maga Jézus utal egy mondásával, amely ugyan egy hosszabb szakaszban szinte csak egy közbevetett gondolatként jelenik meg, de fontos szakasz a jelen témánk szempontjából. A szövegösszefüggés fontos a „közbevetett gondolat” megértéséhez, ezért hosszabban idézzük (Jn 10,31–38):

³¹Ekkor újra köveket vittek oda a zsidók, hogy megkövezzék. ³²Jézus megszólalt, és ezt mondta nekik: „Sok jó cselekedetet vittem véghez előttetek az én Atyám nevében: ezek közül melyik cselekedetem miatt köveztetek meg engem?” ³³A zsidók így feleltek neki: „Nem jó cselekedetért kövezünk meg téged, hanem káromlásért, és azért, hogy te ember létedre Istenné teszed magadat.” ³⁴Jézus így válaszolt: „Nincs-e megírva a ti törvényetekben: Én mondtam: istenek vagytok? ³⁵Ha isteneknek mondta azokat, akikhez az Isten igéje szólt, márpedig az Írást nem lehet érvénytelenné tenni, ³⁶akkor, akit az Atya megszentelt, és elküldött a világba, arról ti azt mondjátok: Káromlást szólsz, mert azt mondtam: az Isten Fia vagyok?! ³⁷Ha nem az én Atyám cselekedeteit teszem, ne higgyetek nekem; ³⁸de ha azokat teszem, akkor ha nekem nem is hinnétek, higgyetek a cselekedeteknek, hogy felismerjétek és tudjátok: az Atya énbennem van, és én az Atyában.”

Ebben a párbeszédben a 35. vers második felében Jézus egy nagyon fontos dolgot jelent ki az Írásról, amely mondatnak többféle fordítása is lehetséges. A görög szövegben ezt olvassuk: *kai u dynatai lythénai hé graphé*. A *lythénai* a *lyó* ige passzív aorisztosz infinitívuszi alakja. A *lyó* ige alapjelentése „oldok”, „eloldok”, „feloldok”, és ezért az újfordítású Bibliánk helyes fordítást tartalmaz: „az Írást nem lehet érvénytelenné tenni”. Az Írás tehát Jézus szava szerint érvényben van, – azt nem lehet eltörölni, érvényteleníteni.¹⁷ Jézus

¹⁶ Megjegyezzük, hogy Kálvin a „Szentírásra” utalásnak érti 2Tim 3,16-ot, de nyilván az ószövetségi Szentírásra, mert a szövegekörnyezetben 1Tim 4,13-mal kapcsolatban is a „Szentírás” kifejezést használja, de ott a „törvény és a próféták” szavakkal is utal a Szentírásra (*Inst.* I.9.1, 1995, 85).

¹⁷ Ezen jelentéshez lásd még a következő bibliai szakaszokat, ahol a *lyó* ige előfordul: Jn 5,18; 7,23; Mt 5,19. Warfield (1948, 138–140) arra is rámutat, hogy Jézus a 82. zsoltár 6. versét idézi Jn 10,34-ben,

itt egy zsolttáridézettel megmutatja, hogy az Írás Istenen kívül másokat is nevezett „istenek”-nek – ha ez lehetséges volt, akkor miért volna káromlás, hogy ő, akit az Atya megszentelt, magát Isten Fiának nevezi. Jézus tehát itt egy Írás-részletre utal, és hozzáteszi: az Írást nem lehet érvénytelenné tenni. Ezzel nyilván olyan dolgot állít, amit hallgatói is elfogadtak, és ezért el kellett fogadják az Írásból való érvelést.

Azonban ezen jelentés mellett szerintünk még egy többletet is tartalmazhat ez az igealak. Arra is utalhat, hogy az Írás egységes, mert Isten nem mond ellent önmagának, tehát egy-egy Írás-hely sem állítható szembe egymással – ahogy az 1908-as, revideált Károli-fordítás írja: „az Írás fel nem bontható”. A *lyó* igeének ugyanis van olyan jelentése is, amely lerombolásra, darabokra hullásra, „felbomlásra” utal. Ilyen bibliai helyek: Jn 2,19 (a templom lerombolásáról); ApCsel 27,41 (a hajó hátsó része szakadozásáról); Ef 2,14 (az elválasztó fal lebontásáról). Az elemekre bomlásra példa a 2Pt 3,10–12, ahol egymás után három versben háromszor is előfordul a *lyó* ige passzív alakja („felbomlanak” jelentéssel):

¹⁰De el fog jönni az Úr napja, mégpedig úgy, mint a tolvaj, amikor az egek recsegve-ropogva elmúlnak, az elemek égve felbomlanak, a föld és a rajta levő alkotások is megégnék. ¹¹Mivel pedig mindezek így felbomlanak, milyen szentül és kegyesen kell nektek élnetek, ¹²akik várjátok és siettetitek az Isten napjának eljövetelét, amikor majd az egek lángolva felbomlanak, és az elemek égve megolvadnak!

Ha ezen utóbbi értelem is benne rejlik a *lyó* Jn 10,35-beli előfordulásában, akkor Jézus ott arra is utalhatott, hogy az Írás egységes, és amikor ő egy részletére utal, akkor az azért nem tehető érvénytelenné, mert az Írás egészének tekintélye áll mögötte. Ahogy az egész Írást nem lehet eltörölni, úgy egyetlen részletét sem lehet érvényteleníteni. Az Írást nem lehet részleteire „felbontani”, és nem lehet egyik vagy másik részletét elvetni. Ha tehát Jézus csak egyetlen helyet idéz a mondandója alátámasztására, azzal egyben az egész Írás tekintélyét hívta segítségül. A zsolttárrészlet alapján sem vonhatnák kétségbe, hogy Ő Isten Fiának nevezheti magát – de a zsolttárrészlet az egész Írás tekintélyében is osztozik, ezért hallgatóinak az egész Írás iránti tisztelete csorbulna, ha a Zsolt 82,6 alapján nem adnának igazat Jézusnak.

Természetesen ez a hely – mint több más hely is, amelyre utaltunk – az Ószövetségre utal mint „Írásra”, viszont nekünk, az Újszövetség népének az Újszövetségről alkotott nézetünk számára is irányt mutatnak ezen bibliai helyek.

és mégis törvénynek nevezi. Warfield szerint a prófétai jelleg miatt próféciónak is lehetett nevezni az (ószövetségi) Írást, törvényi érvénye, tekintélye miatt pedig törvénynek is lehetett nevezni az egész Írást, és nem csak a Mózes öt könyvét (lásd különösen a 139. oldalon, ahol felhívja a figyelmet a következő bibliai helyekre is: Jn 15,25; Róm 3,19, 1Kor 14,21; Gal 4,21köv.).

Mi az ó- és újszövetségi Szentírás olvasásához is útmutatást meríthetünk belőlük. Péter apostol idéz egy ézsaiási szakaszt (lásd Ézs 40,6–8 részleteit) – és ezen idézetet mi a teljes Szentírásra alkalmazhatjuk. Az Isten „igéjére”, „beszédére” vonatkozó szavakat mi annak írott formájára is érthetjük; a teljes Szentírás „maradandó” (1Pt 1,22–25):

²²Tisztítsátok meg lelketeket az igazság iránti engedelmességgel kép-mutatás nélküli testvérszeretetre, egymást kitartóan, tiszta szívből szeressétek, ²³mint akik nem romlandó, hanem romolhatatlan magból születtetek újjá, Isten élő és maradandó igéje által. ²⁴„Mert minden test olyan, mint a fű, és minden dicsősége, mint a mező virága: megszárad a fű, és virága elhull, ²⁵de az Úr beszéde megmarad örökké.” Ez pedig az a beszéd, amelyet hirdettek nektek.

Hogyan olvassuk a Szentírást? Úgy, ahogy a Szentírás egyes helyei jelzik, hogy milyen igényt támasztanak az olvasók felé. Úgy, ahogy Jézus és az apostolok olvasták az Ószövetséget. A Szentírás emberi oldala nyilvánvaló, azonban igazi megértéséhez emellett el kell fogadnunk az isteni oldalát is. A Szentírás Isten műve – aki meg akarja érteni az üzenetét, annak Isten igéjeként kell olvasnia. Ezen olvasáshoz ajánljuk a fenti szempontokat – és az Olvasót arra hívjuk, hogy keressen az Szentírásban még további szempontokat a Szentírás megközelítéséhez.

Ajánlott irodalom

- BALLA 1997 BALLA, Peter: *Challenges to New Testament Theology: An Attempt to Justify the Enterprise*. Wissenschaftliche Untersuchungen zum Neuen Testament, 2. Reihe, Band 95. Tübingen, Mohr Siebeck 1997; reprint: Peabody, Massachusetts, Hendrickson Publishers 1998 (2010-től mint Grand Rapids, Mich., Baker Academic).
- BALLA 2008a BALLA Péter: *Az újszövetségi teológiát ért kihívások: Kísérlet a tudományág igazolására*. (Fordította: Darvas-Tanács Erik) Budapest, Keresztyén Ismeretterjesztő Alapítvány 2008.
- BALLA 2008b BALLA Péter: *Az újszövetségi iratok története (Bevezetéstani alternatívák)*. Második, átdolgozott kiadás. Budapest, Károli Egyetemi Kiadó 2008.
- BALLA 2009 BALLA Péter: *Pál apostol levele a Galáciabeliekhez: Kommentár bevezetéssel és exkurzusokkal*. Budapest, Keresztyén Ismeretterjesztő Alapítvány 2009.
- BOCK 2007 BOCK, Darrell L.: *Acts*. Grand Rapids, Mich., Baker Academic 2007.

- CARSON–
MOO 2007 CARSON, D. A. – MOO, Douglas J.: *Bevezetés az Újszövetségbe.* (Fordította: Greizer Miklós) Budapest, Keresztyén Ismeretterjesztő Alapítvány 2007.
- KÁLVIN 1559 KÁLVIN János: *A keresztyén vallás rendszere (Institutio religionis christianae, 1559).* I. kötet (Fordították: Ceglédi Sándor és Rábold Gusztáv). Pápa, Ref. Főiskolai Könyvnyomda 1909 (újranyomtatás: Budapest, Kálvin Kiadó 1995).
- KNIGHT 1992 KNIGHT III, George W.: *The Pastoral Epistles: A Commentary on the Greek Text.* Grand Rapids, Mich. / Cambridge, Eerdmans, Paternoster Press 1992.
- MAIER 1994 MAIER, Gerhard: *Biblical Hermeneutics.* (Translated from the German edition, *Biblische Hermeneutik*, by Robert W. Yarbrough) Wheaton, Illinois, Crossway Books 1994.
- NEUDORFER–
SCHNABEL 2011 NEUDORFER, Heinz-Werner – SCHNABEL, Eckhard J. (hrsg.): *Studium des Neuen Testaments: Einführung in die Methoden der Exegese.* (Aktualisierte und revidierte Ausgabe) Giessen, Brunnen Verlag 2011 (Orig. 2006).
- QUINN–
WACKER 2000 QUINN, Jerome D. – WACKER, William C.: *The First and Second Letters to Timothy: A New Translation with Notes and Commentary.* Grand Rapids, Mich. / Cambridge, Eerdmans 2000.
- SCHREINER 1998 SCHREINER, Thomas R.: *Romans.* Grand Rapids, Mich., Baker Books 1998.
- STOTT 2002 STOTT, John: *Egy az Úr, egy a hit: Az evangéliumi mozgalom hitvallása.* (Fordította: Zámbóné Tóth Emese) Budapest, Harmat Kiadó 2002.
- WARFIELD 1948 WARFIELD, Benjamin Breckinridge: *The Inspiration and Authority of the Bible.* (Edited by Samuel G. Craig. With an Introduction by Cornelius van Til) Phillipsburg, NJ, The Presbyterian and Reformed Publishing Company 1948.
- YARBROUGH 2004 YARBROUGH, Robert W.: *The Salvation Historical Fallacy? Reassessing the History of New Testament Theology.* Leiden, Deo Publishing 2004.